

Op de Vlaamse Topstukkenlijst zijn heel wat opmerkelijke voorbeelden van glasramen terug te vinden. Samen bieden ze een boeiend overzicht van deze kunsttak in onze gewesten, van de dertiende tot de negentiende eeuw.

Licht vangen, licht betoveren

Glasramen op de Topstukkenlijst

In het atelier van glasrestaurator Joost Caen Foto: Ans Brys

Joost Caen tijdens de restauratie van de Parijse *Annunciatie* uit Museum Mayer Van den Bergh

Groter artistiek geheel

Glas-in-loodramen en gebrandschilderd glas zijn al te vaak onbemind. Deze kunstvorm lijkt op de eerste plaats decoratief, weliswaar vaak monumentaal maar met een dienende functie in een groter artistiek geheel. Glazeniers zijn kunstenaars die altijd rekening houden met de *genius loci*. Hoe kan het anders, wanneer ze ramen ontwerpen voor kerken, kloosters, kapellen, kastelen, woningen? Als geen ander weten glazeniers bovendien dat hun kunstvorm past bij Europa en het Europese klimaat: hun ramen vangen en kleuren het licht op alle uren van de dag, in elk seizoen van het jaar. In een kerk kun je plotseling het zonlicht zien stralen en gloeien in de hoge glasramen van het koor, nog geaccentueerd door de schaduw van een voorbij wiekende vogel. In een huis begeleiden de kleuren van een glasraam jaar in jaar uit je beleving van een vertrouwde ruimte.

Het oudste kunstwerk op de lijst is afkomstig uit Frankrijk en maakte ooit deel uit van de glasramen van de Notre-Dame in Parijs. Het kostbare medaillon stamt uit de tweede helft van de dertiende eeuw en stelt een *Annunciatie* voor. Maria, met een boek in de hand, wordt begroet door een expressieve engel. Rood, blauw, goud en groen vormen een harmonieus en levendig geheel. We danken dit kunstwerk aan de goede neus (en beurs) van de Antwerpse verzamelaar Fritz Mayer Van den Bergh, die in 1898 de hele collectie aankocht van de Parijse restaurator Carlo de Micheli. Men vermoedt dat de *Annunciatie* tijdens een van de vele restauraties in de negentiende eeuw uit de kathedraal verwijderd is en vervangen door een kopie.

In de tweede helft van de veertiende eeuw maakte een onbekende kunstenaar een amandelvormig paneel met een voorstelling van de gekroonde Maria als Virgo Lactans (zogende maagd) voor het koorvenster van de Sint-Jan-de-Doperkerk in het Groot Begijnhof van Leuven. De voorstelling getuigt van de liefde tussen moeder en kind en ze illustreert het niet te overschatten belang van begijnhoven als religieuze instellingen van de Lage Landen. Kunst- en cultuurgeschiedenis vloeien hier mooi samen. Het glasraam werd pas in 1855 herontdekt door de Leuvense stadsarchivaris Edward Van Even. Voordien was het verborgen door een zeventiende-eeuws gewelf.

Grisailles

Omstreeks 1484 vervaardigde een onbekende Brugse kunstenaar de *Triomf van Jozef*, een medaillon in helder grisaille, verlevendigd door het prachtige zilverageel. De techniek van het werken met zilverageel (een samenstelling van zilverzouten die een gouden gloed oplevert) ontstond in de veertiende eeuw. De oudtestamentische Jozef rijdt in een triomfwagen en wordt gadeslagen door bewonderende vrouwen. Verfijnde en goed gekarakteriseerde personages en een sfeer vol stadsgezicht met een brug maken de charme uit van dit kleinood. Het werk getuigt van het hoge niveau dat glasschilderkunst op klein formaat voor privé-opdrachtgevers toen bereikte. De onbekende kunstenaar wordt door kunsthistorici gesitueerd in de omgeving van de schilder Hugo van der Goes (ca. 1440-1482/83): geen gering compliment.

Even luxueus en nog virtuozer uitgewerkt is de *Gevangeneming van Christus*, een schitterend voorbeeld van grisailleschildering op glas en van het gebruik van sanguine en zilverageel. Dit werkje ontstond in de eerste helft van de zestiende eeuw en was wellicht ook bestemd voor privégebruik. De gezichten zijn geraffineerd getypeerd, de roodharige verrader Judas lijkt wel uit een cartoon afkomstig en het detail van de omgevallen lantaarn op de voorgrond is na al die eeuwen nog even sprekend.

De lange zestiende eeuw

Zijn glasramen al fragiel, de schetsen die eraan voorafgingen, weerstaan doorgaans nog minder de tand des tijds. Het is een uitzonderlijke rijkdom dat we op de Topstukkenlijst een ensemble vinden van een medaillon met de voorstelling van de heiligen Maria Magdalena, Martha, Lazarus en Maximus die inschepen voor Marseille (het hele verhaal wordt uitgebreid verteld in de

Anoniem (Parijs), *Annunciatie*, tweede helft dertiende eeuw, Museum Mayer Van den Bergh, Antwerpen

Gulden Legende) én de trefzeker gedetailleerde ontwerp tekening ervan, gemaakt in het tweede kwart van de zestiende eeuw.

Uit dezelfde tijdsspanne bleef een serie van 10 glasramen bewaard, afkomstig uit het oude Grauwzustersklooster in Antwerpen. We zien gepersonifieerde deugden en Bijbelse tafereelen, telkens voorzien van een onderschrift in het Nederlands. De stijl is maniëristisch en je kunt je moeiteloos voorstellen dat de grauwzusters troost en inspiratie hebben geput uit de elegant weergegeven vrouwenfiguren Hoop, Kracht, Rechtvaardigheid, Naasteliefde en Geloof, begeleid door bemoedigende spreuken die van psychologisch inzicht getuigen. Wijsheid, in licht geschreven!

Tijdens de renaissance was Antwerpen hét centrum voor de productie van luxueuze glasramen. In deze humanistische wereldstad ontstonden ook gebrandschilderde glaspanelen met louter seculiere thema's, voor een hoogopgeleid en veeleisend publiek. Twee betoverende voorbeelden zijn de medaillons met de weergave van de Triomf van de Tijd, en de Triomf van de Liefde. Deze voorstellingen zijn geïnspireerd door het befaamde veertiende-eeuwse gedicht van Francesco Petrarca, *I Trionfi*. Men vermoedt dat ze ontworpen zijn in de werkplaats van Pieter Coecke van Aelst, de leermeester van Pieter Bruegel de Oude. Het thema van deze Triomfen raakte bij Bruegel een snaar, aangezien hij zelf later ook een prent ontwierp met een voorstelling van de Triomf van de tijd, die postuum is uitgegeven. Misschien een verrassend feit voor wie vasthoudt aan de valse idee van de boerse *bon vivant* Bruegel.

Tien jaar geleden presenteerde men in Leuven een nieuw ontdekte kunstenaar uit de zestiende eeuw aan het publiek: Jan Rombouts I (1475/1485-1535). Aan hem (of zijn omgeving) schrijft men een stijlvol middelgroot glasraam toe, dat wellicht bestemd was voor een Brabants katuizerklooster. Het draagt de voorstelling van Christus in het huis van Simon de Melaatse, gezalfd door een rijk geklede vrouw. In tegenstelling tot alle hoger beschreven zestiende-eeuwse glasramen, is hier opnieuw met diepe kleuren gewerkt: koningsblauw, paars, oudroze, scharlaken. De afmetingen zijn groter dan die van de medaillons bestemd voor privégebruik, maar kleiner dan de monumentale glasramen voor kerken. Dit formaat kenmerkte heel wat glasramen in kloosters en kasteelkapellen.

Alles uit de kast

Uit de zeventiende eeuw dateert een magnifiek ensemble van glasramen en schetsen door Jan de Caumont, de kunstenaar die in 1635 de opdracht binnenhaalde om 41 monumentale glasramen te ontwerpen voor de abdij van Park nabij Leuven. Ze verbeelden het leven van de heilige Norbertus, stichter van de orde van de norbertijnen waartoe de abdij behoorde. In de negentiende eeuw geraakte dit ensemble verspreid. Op dit ogenblik worden 198 afzonderlijke glaspanelen en 7 schetsen van Jan de Caumont in Leuven bewaard. Twintig glasramen zijn opnieuw te zien in de pandgang van de gerestaureerde abdij. De Caumont was een van de grootste glazeniers van de zeventiende eeuw en qua technieken haalde hij voor deze reeks alles uit de kast. Hij

Anoniem (Antwerpen), *Deugden en Bijbelse tafereelen*, tweede kwart zestiende eeuw, Hof Van Liere, Antwerpen

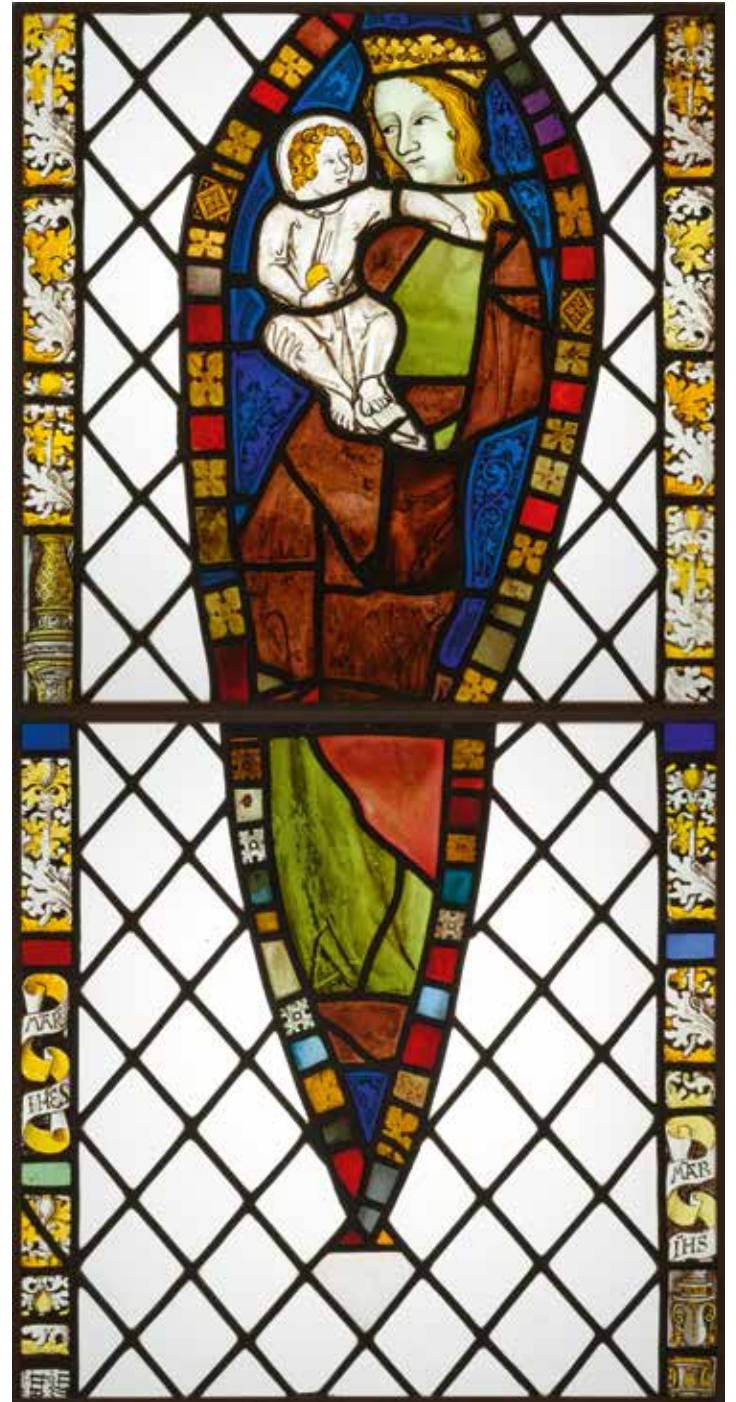

Meester van de Jozefreeks (omgeving Hugo van der Goes), *Triomf van Jozef*, ca. 1480, OCMW, Brugge

werkte met helder glas, dubbelzijdig grisaille en diverse tinten zilvergeel, maar ook met diepe kleuren in email.

Ook vrouwelijk mecenaat zorgde in deze periode voor een topstuk. Anna Katharina de Lamboy, abdis van Herkenrode in het toenmalige prinsbisdom Luik, bestelde in 1659 27 panelen met wapenschilden en opschriften ter ere van personen die belangrijk waren voor de abdij. Deze reeks illustreert het belang van de heraldiek als thema voor glaskunst – een thema dat tot op vandaag niet onbelangrijk is voor glazeniers.

Anoniem (Leuven), *Madonna (Virgo Lactans)*, tweede helft veertiende eeuw, Museum M, Leuven © www.artinflanders.be
Foto: Cedric Verhelst

Jan de Caumont, *Taferelen uit het leven van de heilige Norbertus*, 1635-1644, Abdi van Park, Leuven

Zolang er licht is

Op de website van het Centre International du vitrail in Chartres lees je over de achttiende eeuw de kernachtige mededeling: "Het gekleurde glasraam wordt helemaal uitgebannen." Het tijdperk van de verlichting snakte kennelijk naar totale transparantie. Dat blijkt ook uit de Vlaamse Topstukkenlijst. Uit de achttiende eeuw bleven twee meesterproeven van glazeniers bewaard, een uit Brugge en een uit Leuven. Ze illustreren de nadagen van de macht van de beroepsgilden en ze bestaan nagenoeg helemaal uit helder glas, met discrete geometrische motieven en een enkel wapenschild. Daarnaast groeide er wel een historische interesse voor oudere glasramen. Zo legde de edelman Joseph Van Huerne in gouaches en aantekeningen het uitzicht van de glasramen van de Jeruzalemkapel in Brugge vast voor het nageslacht: een uniek document.

Pas in de negentiende eeuw, met de romantiek en de neogotiek, bloeide de glazenierskunst in onze regio opnieuw, zowel in restauratie als creatie. Het archief van de glazeniersfirma Capronnier uit Schaarbeek omvat onder meer 2.300 ensembles van kartons, voorstudies op ware grootte, door verschillende meesters met klinkende namen als Constantin Meunier en Charles de Groux. Van de Sint-Michielskathedraal in Brussel tot dorpskerken in de Kempen: overal drukte de firma Capronnier haar stempel.

Het is even wonderlijk als bemoedigend dat fragiele glasramen de eeuwen, revoluties, modes en wereldoorlogen hebben kunnen trotseren. Wie snuistert in de Topstukkenlijst, kan zich afvragen welke glaskunstwerken uit de twintigste eeuw hierop terecht zullen komen? Voorbeelden van art nouveau en art deco? Ensembles van Eugène Yoors, Jan en Raph Huët, Wim Delvoe, Ingrid Meyvaert? Zolang er licht is, zullen kunstenaars het willen vangen. **LEEN HUËT**

Jan Rombouts I of omgeving, *Christus in het huis van Simon de Melaatse*, ca. 1550, Museum M, Leuven © www.artinlanders.be Foto: Dominique Provost

Erkende topstukken glaskunst:

- Anoniem (Parijs), *Annunciatie*, tweede helft dertiende eeuw, Museum Mayer Van den Bergh, Antwerpen
- Anoniem (Leuven), *Madonna (Virgo Lactans)*, tweede helft veertiende eeuw, Museum M, Leuven
- Meester van de Jozefreeks (omgeving Hugo van der Goes), *Triomf van Jozef*, ca. 1480, OCMW, Brugge
- Anoniem (Noordelijke Nederlanden), *Gevangenneming van Christus*, eerste helft zestiende eeuw, privécollectie
- Pseudo-Ortkensgroep, *Maria Magdalena, Martha, Lazarus en Maximus schepen in*, tweede kwart zestiende eeuw, privécollectie
- Anoniem (Antwerpen), *Deugden en Bijbelse taferelen*, tweede kwart zestiende eeuw, Hof Van Liere, Antwerpen
- Naar Pieter Coecke van Aelst, *Triomf van de tijd, Triomf van de liefde*, tweede kwart zestiende eeuw, privécollectie
- Jan Rombouts I of omgeving, *Christus in het huis van Simon de Melaatse*, ca. 1550, Museum M, Leuven
- Jan de Caumont, *Taferelen uit het leven van de H. Norbertus*, 1635-1644, Abdij van Park, Leuven
- Anoniem (Prinsbisdom Luik), *Panelen met wapenschilden en opschriften*, 1659, Het Stadsmus, Hasselt
- Anoniem (Leuven), *Meesterproef*, achttiende eeuw, Museum M, Leuven
- Anoniem (Brugge), *Meesterproef*, achttiende eeuw, Groeningemuseum, Brugge
- Joseph Van Huerne, *Boek met tekeningen van glasramen te Brugge*, achttiende eeuw, privécollectie
- Familie Capronnier, Glazeniersarchief Capronnier, 1843-1908, KADOC, Leuven (Collectie Vlaamse Gemeenschap)